

ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНЫЯ РЭАЛІІ Ў ЭСЭІСТЫЦЫ ВІКТАРА КАЗЬКО

ІРЫНА БАЖОК

Анатацыя: У артыкуле вызначаецца жанравая прыналежнасць твораў з кнігі В. Казько “Дзікае паляванне ліхалецця”. Паказваецца праблема ўспрымання пісьменнікам гісторыка-культурных падзей 1980-х – 1990-х гадоў. Значнае месца ў артыкуле адведзена паказу псіхалагічнага ўздзеяння аўтара на чытача праз прыродны свет. Гуманістычны характар твораў В. Казько праяўляецца праз заклапочанасць аўтара ў негатыўным уплыве тэхнічнага прагрэсу на асобу, фрагментарнасці сучаснага мастацтва, паступовым “азвярэнні” чалавека.

Ключавыя словы: эсэ, трансфармацыя, гуманізм, псіхалагічнае ўздзеянне.

HISTORICAL AND CULTURAL REALITY IN THE ESSAYS OF VICTAR KAŽKO

Abstract: The article analyses the genre of works from Victor Kažko's book “The Wild Hunt of Hard Times”. The article shows the problem of writer's perception of the historical and cultural events of 1980s – 1990s. A significant place in the article is devoted to showing the psychological impact of the author on the reader through the natural world. Humanism of V. Kažko's works is manifested through the concerns of the author about the negative impact of technological progress on the person, fragmentariness of modern art, a gradual brutalization of person.

Keywords: Essays, Transformation, Humanism, Psychological Impact.

Творы, якія складаюць кнігу “Дзікае паляванне ліхалецця” В. Казько, пазначаны тэрмінамі “эсэ” і “публіцыстыка”. Толькі ні першае, ні другое не можа ахапіць дыяпазон аўтарскай думкі, якая з’яўляецца адной з самых складаных для разумення ў беларускай літаратуры. Анатолий Івашчанка ў рэцэнзіі да кнігі адзначаў: *“Часам «мэсыдж» пісьменніка падаецца крыху цьмяным, а пазіцыя непаслядоўнай”* (Івашчанка, 2009: 15). У дакументальным фільме “Знакі лёсу” В. Казько прызнаецца, што піша проста пра сябе, яму падабаецца і хочацца пісаць. Амаль тое ж гучыць і ва ўступным слове да нявыдадзенага трохтомніка: *“Я пішу для сябе. І таму кожны мой радок – твой, чытач”* (Казько, 2009: 358). Такія адносіны да мастацкай творчасці і тлумачаць адсутнасць цэнтральнай ідэі, якая б фарміравала канцэпцыю кнігі. Хутчэй за ўсё, падпісваючы творы як “эсэ” або “публіцыстыку”, аўтар і складальнікі зборніка вырашылі ўказаць на свабодны характар аповеду, рэалістычнасць і грамадзянскую скіраванасць напісанага.

Не стрыманая жанравымі канонамі нарацыя набывае форму нарыса, успамінаў, апавядання, слова і, безумоўна, эсэ. Маштабнасць апошняга – адна з адзнак сучаснай літаратурнай традыцыі, якая ў сваю чаргу паўтараецца праз стагоддзе пасля эсэ Сулімы і І. Абдзіраловіча.

Як аўтар В. Казько заўсёды быў “каля падзей”. У першую чаргу гэта датычыць ваеннай тэматыкі. Пісьменнік не апісвае канкрэтных баёў, дзеянняў, але прысутнасць жаху вайны, адпаведная псіхалогія герояў, іх эмацыянальны стан відавочныя. Не называючы канкрэтных падзей, В. Казько дакладна перадае атмасферу таго ці іншага часу. Аўтар выступае назіральнікам гістарычных падзей, апісвае іх, дапаўняючы ўласнымі каментарыямі, а затым пераносіць працяг дзеяння на жыццё ў прыродзе. Гэты прыём трансфармацыі аўтару ўдаецца найлепш. У той час, як іншым творцам неабходна “шукаць” трапнае параўнанне ці метафару, В. Казько свабодна “мысліць прыродай”. Яскравым прыкладам можа служыць твор “Дзікае паляванне каралёў сталіншчыны”. Калі апісанне падзей на Дзяды дасягнула кульмінацыйнага моманту, падзейны рад змяняецца і дзеянне пераносіцца на працэс палявання. Некалькі паляўнічых вырашылі пастраляць у буслоў, якія сабраліся адлятаць у вырай. Сімвал бусла, укаранёны ў свядомасць беларусаў У. Караткевічам, раскрыты В. Казько вельмі моцна: *“Дуб стрэліў агнём у сонца і падпаліў сам сябе. То з вышыні нябёс лілася ўжо на яго кроў бусла і бусліх, мёртвых, абезгалоўленых <...>. Разлучаныя з жыццём птушкі ўсё ж паспелі выкінуцца з гнязда і, акрапляючы крывёю лістоту і вопратку сваіх забойцаў, спланіраваць на зямлю, упасці пад дубам каля ног магутнага ўладара, цара прыроды – чалавека”* (Казько, 2009: 49).

“Птушынымі вобразамі” В. Казько гаворыць пастаянна. Вось, напрыклад, радкі з “Азвярэння, амаль крамлёўскай гісторыі”: *“Гаспадарлівыя*

буслы, зладзеяватыя сарокі. А іншых птушак над вёскаю і не відна, і не чутна. Мо самі пцічане служаць тут замест іх. Былі некалі людзьмі, а цяпер перавярнуліся ў птушак” (Казько, 2009: 241). Трапнай ёсць і заўвага аўтара наконт падабенства птушак і вясковых дзяцей. Вобразнасць, сімвалічнасць – рысы не характэрныя для жанра эсэ. Але зноў жа заўважым, што для В. Казько гэта натуральная гаворка. Параўнанні і сімвалы павялічваюць маштаб зместу, даюць магчымасць чытачу самаму дадумваць ідэю. У той час як у жанры эсэ аўтар імкнецца даказаць адзінства і правільнасць уласнага меркавання. У філасофска-публіцыстычным артыкуле пра “ні да чаго не падобны” жанр эсэ А. Эльяшэвіч справядліва сцвярджае, што *“ў аснову эсэістычнай структуры заўсёды закладзена нейкая драма. Няма эсэ без відавочнай або патаемнай палемікі са светам, без непрыняцця яго агідных бакоў, без апеляцыі да вышэйшай справядлівасці і праўды”* (Эльяшевіч, 1990: 202).

Чалавек і гісторыя ў эсэістыцы В. Казько адлюстроўваюцца двума спосабамі: прама, рэалістычна і вобразна, праз з’явы прыроды (або праз уздзеянне чалавека на прыроду).

Цэнральным гістарычным вобразам выступае Юравіцкая гара, з якой, на думку В. Казько, пачалася гісторыя чалавецтва. А сама гара і сёння вызначае лёс людзей. Выкарыстоўвае аўтар і архаічны сімвал яблыка побач з жанчынай, але паглыбляе значэнне, апісваючы працюкнуты яблык каля рота нежывой жанчыны. Жудасная, змрочная карціна вясковага пахавання праецыруе сваю энергетыку на нараджэнне паўсюднага страху (параўн. з прыпавесцю В. Быкава “Байкі жыцця”).

Кожнае прыроднае апісанне ў В. Казько мае псіхалагічны ўплыў на чытача. Праз сухую, спаленую сонцам зямлю, у якой мышы дагрызаюць апошнюю спечаную бульбу, а прутні пішуць на ёй пасланні, “лісты ад Сатаны” аўтар паказвае вынішчэнне нацыянальных каранёў: *“Мы душымся, але вымушаныя спажываць гэтыя атрутныя недаедкі. Бо і ўвесь свет ужо, які некалі бязмежна любіў памяркоўных і працавітых беларусаў, сёння рашуча выракся іх. І сапраўды, без каранёў, з абылганай гісторыяй, бязмоўныя. Ці ёсць, ці былі мы, ці будзем?”* (Казько, 2009: 178).

Такім жа псіхалагічна дзейным з’яўляецца і “Сенакос у канцы красавіка” (параўн. У. Караткевіч “Дзяўчына пад дажджом”). Сур’ёзна-жартаўлівая барацьба вясковых мужыкоў за права касіць траву разварочваецца на фоне Чарнобыльскай зоны.

Варта заўважыць, што прырода ў творах В. Казько, у адрозненне ад чалавека, адчувае на сабе наступствы гісторыі. Аўтар выказвае большы давер прадметна-жывёльнаму свету, які выступае аб’ектам адлюстравання гісторыі. Таму з’яўляюцца *“сумныя хаты”, “школы з аслеплымі бітымі вокнамі, што сканалі ад журбы на настаўніках і вучнях”* (Казь-

ко, 2009: 238). Спробы супраціўлення гісторыі таксама паказаны праз жывёл – лася і ласіху, якія *“бягуць па зоне, шукаючы выйсця з яе, гнаныя прагай працягвацца”* (Казько, 2009: 239).

В. Казько паказвае гісторыю ад прыватнага да нацыянальнага. Напрыклад, жыццё яго дзетдомаўскага сябра з’яўляецца асновай гаворкі на “каляваенную” тэму. У тым выпадку, калі аўтар разважае над ходам гісторыі, мае месца абстракцыя: пераломны перыяд канца XIX – пачатку XX стагоддзяў апісваецца праз зламаныя лесвіцы, на якую падымаюцца не “прынцы і інфантаў”, а “фамільныя хваробы”. Сучасны гістарычны час аўтар характарызуе як імклівы і кароткі. Сам пісьменнік адчувае сябе ў XX стагоддзі, бо там прайшло яго дзяцінства. Але гэта і своеасаблівы пратэст сучаснасці, слова да сённяшняга грамадства. “Я ўжо не тут і не з вамі,” – сцвярджае В. Казько.

Беларускі ныцыянальны менталітэт фарміраваўся яшчэ са старажытнасці. В. Казько ўпэўнены, што ад першабытнага чалавека ў нас захавалася *“безумоўнае падпарадкаванне лёсу, злой чужой волі і сіле”* (Казько, 2009: 236). Разам з тым, гістарычныя падзеі выступаюць каталізатарам для працягнення тых ці іншых рыс характару. У выпадку з Чарнобылем людзі (“рахманія беларусы”), што атрымалі дозы радыяцыі, сталі ізгоямі.

Акрамя гістарычных рэалій, тэматычную канву эсэістыкі папаўняюць развагі аб міфалагічнай культуры і сучасным мастацтве. Першае выяўляецца праз вобраз ваўкалака, які В. Казько лічыць натуральным для сябе, роднасным па характары. У эсэ “Час пярэваратня, альбо Як я сыплю цукар” аўтар закранае праблему функцыянавання постмадэрну. Ён лічыць гэта цалкам рэалістычным мастацтвам, якое выклікае адмаўленне і нудоту. Галоўны недахоп – адсутнасць чалавека, замест якога з’явіліся толькі фрагменты (вуха, вока, пуп і іншае). В. Казько пакутуе, што постмадэрн – гэта *“пагібель мастацтва, сонечнага святла і святла чалавечай душы і думкі”* (Казько, 2009: 185).

Аб’ектам усёй гістарычнай эсэістыкі В. Казько з’яўляецца чалавек. На гуманістычны характар твораў указваюць шматлікія развагі пра асобу (“эсэ ў эсэ”), яе прыроду, паводзіны. Аўтар заўважае, што на кожнае новае пакаленне ў сувязі з тэхнічным прагрэсам прыпадае ўсё меней і меней часовай прасторы. Чалавек заўсёды знаходзіцца ў руху, і яму пагражае “азвярэнне”.

Маючы на ўвазе пазіцыю В. Казько адносна працэсу напісання кніг, можна растлумачыць і недастатковую апрацаванасць эсэістыкі. Паўторы ў розных апісаннях адных і тых жа падзей, адсутнасць неабходных прасторава-часавых характарыстык, незавершанасць думкі, на якую “працавала” некалькі эпизодаў. Разам з тым, “Дзікае паляван-

не ліхалецця” падкуплівае сваёй прастатой, адсутнасцю эпатажнага (дэманстратыўнага) паказу падзей, сведкам якіх стаў аўтар. Творчасць В. Казько – “прыклад дзіўнага міксу, сутыкнення высокага-элітарнага з калі не маскультам, то з пісаннем, што ад пачатку апелюе да люду наспалітага” (Івашчанка, 2009: 15).

Эсэістыка В. Казько – гэта творы пра гісторыю і культуру ў рэальным, суб’ектыўным свеце. Пісьменнік працягвае традыцыі У. Жылкі, Сулімы, І. Абдзіраловіча і адначасова прадстаўляе сваю форму гістарычнага эсэ побач з У. Арловым і В. Акудовічам.

Бібліяграфія

1. Івашчанка, Анатоль (2009). “Чытанне як праца”. *Новы час*, 25.09.2009.
2. Казько, Віктар (2009). *Дзікае паляванне ліхалецця*. Мінск: Кнігазбор.
3. Эльяшевич, А. (1990). “Четыре октавы бытия” (1990). *Октябрь*, №4: 193–202.